

AZ ASSZÍR BIRODALOM RÉGÉSZETI KUTATÁSÁNAK KEZDETEI

5

AZ Asszír Birodalom fővárosai, az akkor ismert világ legnagyobb városai közé sorolható Kalhu, Dúr-Sarrukín és Ninive Kr. e. 612-ben pusztultak el. A babilóniakból és médekből álló koalíció seregei módszeresen kifosztották, lerombolták és felgyújtották az itt álló templomokat és királyi palotákat. A korábban az asszírok elnyomása alatt élő támadók a pusztítás során módszeresen megrongálták az asszír királyok győzelmeit ábrázoló palotadomborműveket is. A népes városok túlélő lakossága elmenekült, a települések pedig teljesen elhagyatottá váltak. Amikor csupán 200 évvel később az athéni Xenophón erre vezette a kunaxai csatából [ebben ifjabb Kürosz harcolt görög zsoldosok támoga-

tásával sikertelenül bátyja, II. Artaxerxész perzsa nagykirály ellen – a szerk.] megmenekült tízezer görög zsoldost (ez volt a híres *Anabaszisz* – „Felvonulás”), a helybéliektől már úgy értesült, hogy a monumentális romok valaha a médek városai voltak. Az egyre inkább a mítoszok ködébe vesző Asszíriáról csupán a héber Biblia és néhány görög történetíró (elsősorban Hérodotosz és Dio-dórosz) beszámolóit tudósítottak a következő évszázadokban. A történeti emlékezet valamit mégis megőrzött az asszírokról: Mószul városával szemközt, a Tigris bal partján álló óriási rommező, az ókori Ninive két fellegvárának egyikén például mecset is állt, mely a hagyomány szerint Jónás próféta (akit egyébként az iszlám is szent próféta-ként tart számon) sírját őrizte – egészen a legújabb időkig, az Iszlám Állam terroristái ugyanis 2014-ben felrobbantották az épületet.

A francia régészeti expedíció munkásai Dúr-Sarrukín palotájának kapujában (1853)

Alagút technika a ninivei ásátsón

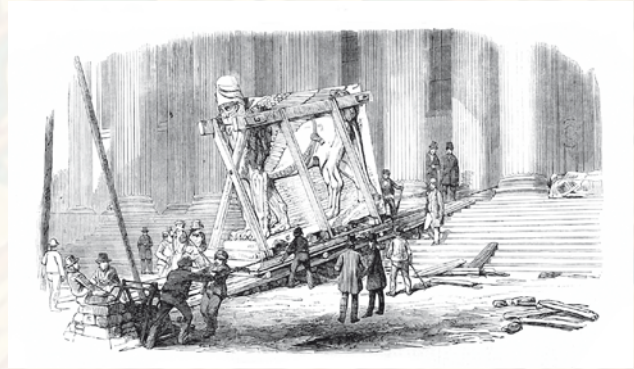

Bikakolosszus kiemelése (Kalhu)

Az ókori Egyiptom, Hellász vagy Róma olyan – többnyire kőből épített – lenyűgöző romokat hagyott hátra, melyek több évezreddel később is jól azonosíthatók voltak az utazók számára. A mezopotámiai civilizációk, így az asszírok azonban alapvetően vályogtéglából emelték épületeiket, amelynek köszönhetően néhány száz évvel bukásukat követően már csupán hatalmas füves dombok emlékeztettek arra, hogy helyükön valaha jelentős városok állhattak.

Amikor 1820-ban a brit Kelet-Indiai Társaság bagdadi megbízottja, Claudius Rich meglátogatta Ninive rommezőjét, a fentiek ellenére is megragadta a látvány, sőt, gondos méréseket végzett a városfalak kiterjedéséről. Ott-tartózkodása során egy ízben a Jónás próféta sírja fölé emelt mecsethez tartozó, föld alá süllyesztett helyiségbe vezették be, melynek egyik falát a helyiek által korábban ott helyben kiásott ősi faragott domborművek borították. Rich utazásairól 1836-ban kiadott könyve még nem keltette fel különösképpen az európai közvélemény érdeklődését, de a British Museum kurátorai és a Francia Ázsia Társaság titkára, Jules Mohl nyomban felfigyeltek rá. A párizsi

Kapuőrző kolosszus érkezik a British Museumba (1852)

szalonokban befolyásos személynek számító Mohl rávette a francia külügyi vezetést, hogy amint lehet, hozzanak létre francia konzulátust az Oszmán Birodalom keleti tartományi központjában, Mószulban. A konzuli posztot 1841-ben a fiatal Paul-Émile Botta (1802–1870) kapta meg, aki azt is feladatául kapta, hogy végezzen régészeti feltárásokat a Mószullal szemközti rommezőn.

A korszak régészeti módszertana ugyanakkor még csupán gyerekcipőben sem járt az idő tájt, így az ásatás tulajdonképpen lyukak ásásából és az így felfedezett jelentősebb műtárgyak elszállításából állt. Ha valamelyik beásásnál Bottának olyan szerencséje volt, hogy régi falat talált, a fal mellett folytatták az ásást.

Ninive egy hatalmas méretű ókori település volt, az újasszír kori városfalak deltoid formában futottak, ezek hossza öt kilométer volt, a város a leg szélesebb részén pedig majdnem három kilométer. A Tigris folyóhoz közelebbi oldalán két fellegvár emelkedett, az egyik a Tell Nebi Junusz (a már említett Jónás próféta sírjával), a másikon pedig egy Kujundzsik nevű falucska állt, végül erről kapta nevét ez a le-

Felix Jones térképe Ninivéről (1852)

Bikakolosszus szállítása (Kalhu)

lőhely. Botta itt kezdte meg „ásatását”, de még ez a 20 méter magas domb is óriási kiterjedésű volt, kelet-nyugati tengelye majdnem egy kilométer hosszan nyúlt el. Az ásókkal és lapátokkal felszerelt helyi munkások több lyukat is ástak, de – mint később kiderült – (szerencsére) meg sem közelítették azt a mélységet, amelyen az asszír paloták járószintje feküdt. Az eredménytelenség letörte Bottát, így mikor egyik nap egy földműves érkezett hozzá az északkeleti irányban 20 kilométerre fekvő Horszábád nevű faluból, mondván hogy a háza alapozása közben asszír domborműveket talált, a francia kutató nem sokat habozott, 1843 májusában elhagyta Ninive rommezőjét és áttette kutatásai székhelyét Horszábádba, melyről ma már tudjuk, hogy Dúr-Sarrukín néven néhány évig (Kr. e. 707–705) ugyancsak AsszírIA fővárosa volt.

Bár itt Botta már számos királyfeliratot is talált, melyen szerepelt a város neve is, azonban az ékírást ekkor még nem fejtették meg [ezt majd néhány évvel később az angol Sir Henry Rawlinson teszi meg a behisztuni háromnyelvű – óperzsa, elámi, akkád – felirat segítségével – a szerk.], így a francia meg volt győződve arról, hogy a Bibliából és a görög történetírók munkájából ismert Ninivét találta meg, ezért mikor az eredményeit 1849–1850-ben egy ötkötetes monumentális munkában publikálta, a műnek a *Monument de Ninive* címet adta.

A horszábádi ásások végül 1846 októberében fejeződtek be, a kiválasztott műtárgyak – köztük kapuőrző bikakolosszusok és hatalmas palotadomborművek – 1847 májusában értek Párizsba, ahol a Louvre csarnokaiban kaptak helyet.

A franciák mellett természetesen a britek sem szerettek volna azonban lemaradni az asszírok megismerésére irányuló tudományos versengésben. Az angol Austen Henry Layard (1817–1894) 1839-ben nagybátyja ceyloni érdeklőségeit szerette volna felkeresni, tervei szerint szárazföldön jutott volna el Indiába. A Közel-Keletre érve

Helyi munkások rábukkanak egy emberfejű kapuőrző kolosszusra

azonban a fiatal embert rabul ejtette a régió varázsa, és letett indiai útjáról. Több mint egy évet töltött az iráni bakhtiari törzsnél, majd 1842-ben Isztambulba utazott, ahol a brit nagykövet, Sir Stratford Canning titkára lett. Botta sikereinek hírére a nagykövet megbízta Layardot, hogy utazzon Mőszulba, és próbálja meg ő is ásások révén asszír műtárgyakat szerezni. Layard végül 1845 novemberében kezdte meg ásatait Kalhu, újkori nevén Nimrud lelőhelyén, mely szintén egyik fővárosa volt egykor az Asszír Birodalomnak. Layardnak erre ekkor azonban még nem volt engedélye, ezért vadászkirándulásként jelentette be nimrudi tartózkodását. A kalhú akropolisz 650×350 méteres kiterjedésével a horszábádival vetekedett, s Layard erre koncentrálna a rendelkezésre álló erőforrásait, lemondva a mintegy négy négyzetkilométeren elterülő alsóváros vizsgálatáról. Döntése logikus volt, hiszen neki elsősorban monumentális műalkotásokat kellett találnia, melyek jól mutatnak majd a British Museum termeiben, azok pedig Horszábádban is a fellegvár területéről kerültek elő. Mindössze hat helyi munkása volt, de már a legelső nap sikerült két asszír palota részleteit is megtalálnia. A következő héten pedig az úgynevezett Északnyugati Palota tróntermét is felfedezte, amiben vadász- és harci jelenetekkel díszített domborművek sora került elő. A következő években csak ebből a palotából további több száz méternyi palotadomborművet ástak ki. Ma már tudjuk, hogy Layard II. Assur-nászir-apli (Kr. e. 883–859) kalhú palotáját találta meg, de mivel ekkor még

Lady Layard portréja (1870)

az ékírást nem fejtették meg, természetesen ő is azt hitte, hogy Ninivére bukkant, így 1849-ben megjelent kétkötetes publikációjának címe *Nineveh and Its Remains* lett. Könyvében pompás arányérzékkel vegyített három témát: Ninive és a Biblia kapcsolatának ismertetését, az ásatáson előkerült tárgyak bemutatását és a terepen töltött idő

alatt átélt izgalmas kalandjainak leírását. A bibliai témákra nagyon is érzékeny viktoriánus kori Angliában munkája bestseller lett, több mint 20.000 példányt adtak el belőle. 1958-ban adták ki a *Murray's Reading for the Rails* sorozatban a munka rövidebb, átdolgozott kiadását (*Layard's Nineveh*), mely jutányos áron az Egyesült Királyság összes vasútállomásán kapható volt, sikere pedig még az eredeti munkáét is felülmúlta.

Layard 1847 májusában kezdett el ásni a valódi Ninivében, a Kujundzsik nevű dombon. Ő itt sokkal több szerencsével járt, mint korábban Botta. Mint utóbb kiderült Szín-ahhé-eríba (Kr. e. 704–681) Délnyugati Palotájának termeit találta meg. Ugyanakkor az ásatások Kalhuban is folytatódtak, így Layard júniustól decemberig nem volt jelen Ninivében, az ásatás munkálatait pedig H. J. Ross, illetve az előmunkás Toma Shishman vezette. Ekkor alakították ki azt a „módszertant”, hogy a helyenként 8–10 méter vastag törmelékréteg módszeres eltávolítása helyett inkább a már előkerült falszakaszok mentén haladva alagutakat ásnak – erről az ásatásra 1849 szeptemberében visszatérő Layard így írt:

„A romok fölött olyan vastag volt a törmelékréteg, hogy elhatároztam, folytatom az alagútépítést, és csak annyi földet távolítok el, amennyi a domborművel borított falak feltárásához szükséges. De hogy megkönnyítsem a munkások dolgát, és hogy elkerüljem, hogy el kelljen hagyniuk az alagutakat a kosaraik kiürítéséhez, számos durva háromszög-állványt és facsigát készítettem, amelyekkel a kiásott

Lady Layard ékszerei, melyeket féldrágakőből készült asszír pecséthengerekből és pecsétlőkből készítettek.

Layard a bakhtiari törzs népviseletében

A Layard's Nineveh címlapja

törmeléket kötelek segítségével ki lehetett emelni az aknákon keresztül, amelyeken át egyben a fény és a levegő is beáramlott az alagutakba."

Bár ekkor még nem igazán ismerték fel ennek jelentőségét, Layard egy olyan termet is feltárt, amelyből rengeteg ékírásos agyagtábla került elő – Dúr-Sarrukinban és Kalhuban addig még nem találtak agyagtáblákat. Az ékírás megfejtésével ezek a szövegek pótolhatatlan értékűvé váltak az asszír kultúra megismeréséhez és megértéséhez.

Layard 1851-ben végleg elhagyta Mósult, de a ninivei ásatáson elért eredményeit így foglalta össze:

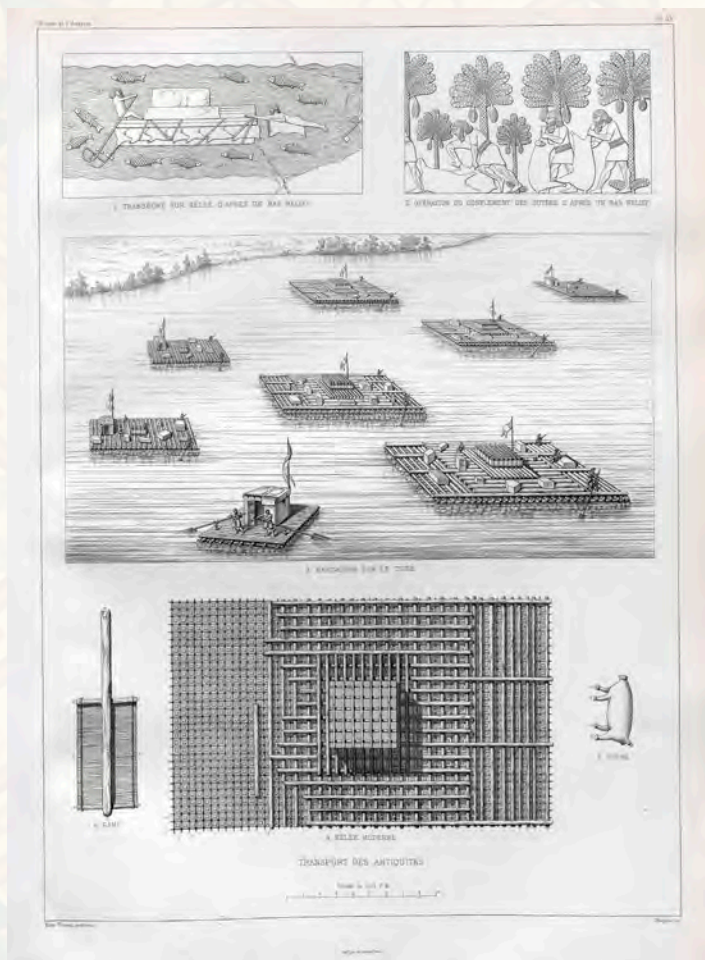
„Ebben a pompás épületben nem kevesebb, mint hetvenegy termet, kamrát és folyosót tártam fel, amelyek falait szinte kivétel nélkül domborműves alabástrom kőlapok borították. Ezek az asszír király háborúit, diadalmeneteit és nagy tetteit örökítették meg. Az épületnek abban a részében, amelyet kutatásaim során feltártam, nagyjából mintegy 9880 lábnyi (3011 méter), azaz közel két mérföldnyi domborművet

találtam, és huszonhét átjáróban bukkantam szárnyas bikakolosszusokra vagy oroszlán-szfinxekre. Az ásatások legnagyobb kiterjedésekor a feltárt terület hossza körülbelül 720 láb (220 méter), legnagyobb szélessége pedig körülbelül 600 láb (183 méter) volt. (Ezek a méretek csupán a palota ténylegesen feltárt részét foglalják magukban). A termék járószintje 20 és 35 láb (6–10,5 méter) közötti mélységben volt a domb felszíne alatt.”

A korai feltárások során sajnos nem készítettek fényképeket, ezért is volt nagyon fontos, hogy a régészek munkáját képzett grafikusok segítették. Az 1843–44 során Horszábádban dolgozó francia Eugène Flandin rajzai és festményei máig felbecsülhetetlen értékű források a kutatásnak; az angol ásatásokon pedig bár Layard maga is rajzolt, a legtöbb képet Frederick C. Cooper (1849–1850) és Thomas S. Bell (1851–1853) készítette.

Botta és Layard távozása után az ásatások ugyanakkor folytatódtak, a horszábádi francia ásatást 1852–1855 között az új konzul, Victor Place vezette, aki a részben még

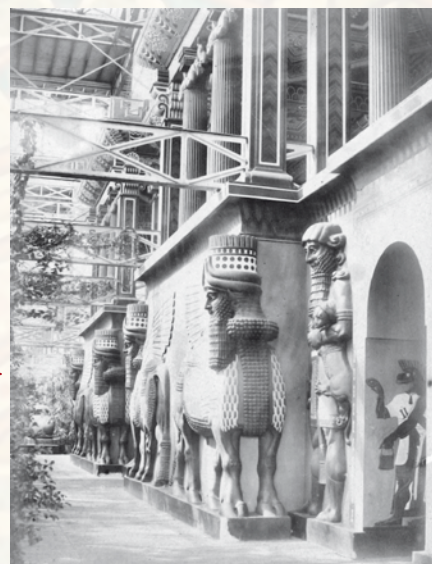

Műkincsekkel megrakott tutajok a Tigrisen (1855)

Botta idején előkerült műkincseket útnak is indította Párizs felé. Ez praktikusán azt jelentette, hogy a Tigris folyóra számos tutajt eresztettek, melyekre felpakolták a gondosan becsomagolt műkincseket. A konvojt néhány ninivei és babilóni tétellel kiegészítették még Bagdadban, s innen egy nagyobb hajó és legalább négy tutaj folytatta útját Bászra tengeri kikötője felé. Nem jártak messze céljuktól, mikor Kurnah városánál helyi kalózok csaptak le a szállítmányra, és a hajót elszüllyesztették. A mintegy 240 ládányi transzportból mindössze 28 láda maradt meg, és bár 1971–72-ben egy japán expedíció megpróbált a nyomára bukkanni a rendkívül becses rakománynak, amit a folyó elnyelt, sajnos kísérletük nem járt sikerrel.

Layard ásatásait a szír keresztény Hormuzd Rasmam folytatta 1852 és 1854 között. Végül az ő vezetésével csomagolták be Layard ninivei leleteinek jelentős részét, így többek között a híres Lákis-terem domborműveit is, melyek máig a British Museum fő látványosságaként szolgálnak.

Nineveh Court a Crystal Palace-ban (1859)

A Claudius Rich 1820-as első útja óta eltelt több mint 200 év alatt nem csupán a fenti asszír fővárosok, de számtalan más asszír település, templom és egyéb régészeti helyszín feltárására történtek erőfeszítések. A kutatások manapság a legmodernebb eszközökkel és módszerekkel folytatódnak. S noha lehet kritizálni Paul-Émile Botta vagy épp Austen Henry Layard módszereit, érdemeiket az assziriológia tudományának megszületésében ma már senki sem vitatja.

Paul-Émile Botta portréja